

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

ALCOHOL – A CATALYST OF CONVITIALITY AND A SOCIAL ANATHEM IN THE PERIURBAN LITERATURE

Alexandru Fărcaș

Research Assist., "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory,
Bucharest

Abstract: The article aims to showcase a panorama of the ways in which the practice of alcohol drinking is constructed in the literature of Bucharest peripheries. In the comic and satirical fiction of the suburbs (written by such authors as Damian Stănoiu, Tudor Teodorescu-Braniște, Mihail Celarianu, etc.), drinking represents a recreational drug, a vehicle of conviviality. On the contrary, romance writers of the end of the XIXth century (Panait Macri, for example), as well as the novelists of the interwar periphery (George Mihail-Zamfirescu, Constantin Barcaroiu, Carol Ardeleanu) insist on the antisocial consequences of alcohol abuse, in line with the ideology of Naturalism. Finally, for contemporary writers like Radu Aldulescu, it represents a form of resistance against life's hardships, an exit door from the everyday inferno, whether political or not.

Keywords: urban fiction, social issue, Naturalism, drug abuse, periphery.

Loc tradițional de întâlnire al orășenilor de diverse categorii, de socializare (după un termen actual), cârciuma reprezintă, fără îndoială, spațiul predilect de manifestare al acelei convivialități pe care Mihai Zamfir¹ o considera consubstanțială spiritului bucureștean. O cercetătoare mai recentă a fenomenului periferiei în literatură, Georgiana Sârbu, merge și mai departe, echivalând funcția socială a cârciumii cu aceea a salonului monden burghez și aristocratic.² Cred însă că literatura dedicată acestui topos ne oferă un tablou mult mai larg. Drept urmare, am decis ca, în articolul meu, să extind aria de cercetare la modul în care reprezentările consumului de alcool (la cârciumă, dar și acasă sau, cum vom vedea, chiar și la locul de muncă etc.) este determinat de mizele estetice și ideologice ale scrierilor care abordează toposul periferiei.

În romanele secolului al XIX-lea, perioadă în care, după cum se știe, Bucureștii se compun încă din oaze de civilizație occidentală pierdute într-o imensă mahala, cârciumile și tavernele sunt locuri de intersecție a drumurilor, dar și a firelor narațiunii. Aici oamenii se caută, se întâlnesc, se ascund sau completează și tot pe aici circulă știrile. Atmosfera și adesea chiar recuzita sunt împrumutate, de cele mai multe ori, din literatura senzațională franceză. La

¹ Mihai Zamfir, *Discursul anilor '90*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, p.143.

² Georgiana Sârbu., *Istoriile periferiei. Mahalaua în romanul românesc de la G.M. Zamfirescu la Radu Aldulescu*, Ed. Cartea românească, București, 2009, p.96.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

Pelimon, de pildă, taverna lui chir Panait seamănă izbitor cu cea din *Misterele Parisului*, după cum observa Nicolae Manolescu³. Spre sfârșitul secolului, localul maleficei Luța, Frumoasa Giurgiuveancă din *Otrăvitoarea* lui Macri sau cărciumile de cartier din *Omorul din strada Soareluisau Asasinii Mariei Popovici* a aceluiași adăpostesc o lume pestriță: deopotrivă oameni nevoiași, lucrători, artiști ratați sau criminali. La Taraba Mirei din *Misterele Bucureștilor* ale lui Baronzi, roman inspirat copios după Paul Féval, hoții lui Vâlceanu cinstesc vardăștii pentru a se pune bine cu ei. Baronzi, foarte înzestrat în redarea registrului argotic, are implicit meritul de a reda sugestiv culoarea locală. Chefliii veseli cer „un *carantan de topardos*” (adică un pahar de rachi) sau „un litroi de pelin, ca să-mi uit dorul de vin.”⁴ În epocă, intruziunea în universul intim al păturilor de jos echivalează în sine cu o revoluție a imaginarului literaturii.

Locuitori mahalalei debutului de secol al XX-lea, mici meseriași, muncitori, dar și comercianți, funcționari, chiar intelectuali, sunt în general oameni surprinși în mijlocul unui proces de adaptare la formele noi de civilizație, incomplet asimilate. Îi întâlnim angajați în zgomotoase dezbateri politice, preocupați de bârfă, de mici afaceri comerciale sau amoroase, în acel *dolce far niente* la care îi predispune adesea ascendența balcanică sau levantină. „Momentele” și schițele lui Caragiale au ca scenă predilectă aceste spații nou apărute odată cu vântul care adie dinspre apus. Acum, berăria a luat locul hanurilor și caravanseraiurilor din urmă cu câteva decenii, în același mod în care rachiul, țuica sau vinul băut din ulcioare și căni de lut au fost înlocuite de berea la halbă, mastică, șvarțul (*schwartz*: cafeaua neagră, filtrată) sau cafelele „marghiloman” (cafele cu rom sau coniac). Pretutindeni se face simțită o euforie a recente și relativei prosperități, a relaxării moravurilor. Mai presus de toate, o abulie generală pare să pună stăpânire pe acești mahalagii pierduți în interminabile discuții sterile, de la o terasă la alta, de dimineața și până în zorii zilei următoare. Apariția unui lăutar este întâmpinată cu entuziasm, fiindcă exacerbarea sentimentalismului estompează obsesiile și singurătatea: „– Bravo, țigane! – Să trăiești, baragladină! – Hai noroc, măi, Lache! – Vin la nentu-ncoa, mânca-te-ar nentu să te mănânce! Și chilomanul începu din nou, cu mai multă frenezie.”⁵

Continuatorii viziunii lui Caragiale asupra mahalalei interbelice renovează, firesc, edificiul în spiritul timpului. Formula magică cu ajutorul căreia maestrul își dozase substanțele de contrast s-a pierdut însă și culorile apar mai violente, iar nuanțele dispar. Desigur, spectrul temelor, motivelor și situațiilor se lărgeste considerabil, viziunea comico-satirică îmbrățișând forme de existență mai variate. Lumea interbelică trăiește, de altfel, în alt ritm și într-un oraș cu mult mai mare decât fusese urbea de la sfârșitul secolului. Senzația cinematică în redarea realității izvorăște firesc din densitatea materialului. Destinele proprietarilor, chiriașilor, conțopiștilor, studenților, amantilor – cu toții foarte grăbiți – se întretaie, în scrierile anilor '20-'30, în intersecții ficționale anume create pentru a întreține confuziile, trădările, scandalurile și împăcărilor. Obsesia provizoratului devine o a doua natură a celor sosiți în vintrele nesățioase

³ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române, 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008, p.348.

⁴George Baronzi, *Misterele Bucureștilor*, în *Pionierii romanului românesc*, antologie, text stabilit, note și prefață de Ștefan Cazimir, Editura pentru Literatură, București, 1962, p.307.

⁵Constantin Barcaroiu, *Periește*, București, 1941, p.28.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

ale capitalei, astfel că recurența proprietarilor și a chiriașilor nu trebuie să ne surprindă. Atât la Damian Stănoiu (*Camere de închiriat*), cât și la Tudor Teodorescu-Braniște (*Fundătura Cimitirului no.13*), a bea un pahar cu gazda sau cu un vecin din curtea comună este o activitate obișnuită, având cauze și mobiluri variate: nevoia de a cunoaște noii colocatari, de a găsi un prieten, o iubită (sau un iubit), de a afla informații importante sau, pur și simplu, de a sporovăi vrute și nevrute. Alcoolul este antidotul împotriva alienării și a monotoniei zilnice, iar convivialitatea – trăsătura intrinsecă a bucureștenilor. Cu toată intenția apăsător satirică și comică a acestor scrieri, o tristețe înăbușită plutește prin odăile sărăcicioase. În romanul lui Stănoiu, orice reîntoarcere spășită a chiriașului-itinerant Liță Soare la gazda (și amanta) sa, planturoasa coană Tinca Neagu, implică organizarea *ad-hoc* a unei mici chermeze, cu salam de cal, vin și țuică (preferata văduvei). Și în casa-vagon din Fundătura Cimitirului, colocatarii se cinstesc zilnic cu un păhărel: conu Neculai, boier scăpătat, bea rom cu comunistul Ștefan Crețeanu, depănând amintiri de demult, din călătoriile sale fabuloase pe Coasta de Azur, la Napoli și Veneția. Două femei ușurate, de vârste diferite, aflate în căutare de parteneri, organizează, la concurență, mici petreceri, la care vinul însuflețește atmosfera. Alcoolică, bătrâna Tinca bea singură în camera sa din rachiul tare. Altădată se întoarce amețită de la cârciumă, bodogănind acuze incoerente împotriva cârciumarului, domnul Anton, „mare ’oț” și „strângând în brațe clondirul plin cu țuică – «provizia» cum zicea dumneaei – ca nu cumva să-l scape din mână.”⁶

Alcoolul dezleagă limbile și deschide sufletele. Având o dublă calitate, aceea de leac, dar și de otravă (*pharmakon*), efectele lui depind de înțelepciunea cu care este utilizat. Consulul Sălceanu, căruia o întâmplare nefericită i-a distrus cariera diplomatică, aruncându-l, împreună cu soția și fiica sa, în mahalaua Broșteni, își petrece timpul între cârciumă și casa unde ajunge, seară de seară, în stare avansată de ebrietate (*Diplomatul, tăbăcarul și actrița*). Om inteligent, cultivat și, întrucâtva, carismatic, el se bucură de admirația celor în mediul cărora l-au azvârlit propriile slăbiciuni. Meseriașii consideră că a bea reprezintă o virtute. Totuși, măsura este semnul integrității morale, iar controlul dovedește echilibrul interior, bărbăție. Funcția socială apare strâns legată de apartenența la cutumele unei congregații profesionale. Tăbăcarii lui Carol Ardeleanu cred că un om care nu bea, nu ar trebui să fie acceptat de breaslă: „«Cine nu e bețiv nici nu poate fi om deștept, lucrător priceput și om să te încrezi în cuvintele lui» era maxima care circula în toate fabricile și toate cârciumile. Era destul ca cineva să-și aducă aminte de cel mai bun dintre ei, să vadă cât de pătimăș în ale băuturii este.”⁷ Excesul de alcool reprezintă chiar, pentru unii, semnul distinctiv al clarvăzătorilor, ducând cu gândul la funcțiile ancestrale, șamanice, ale consumului de droguri: „Eu vin la dumneata ca la sfânta biserică. Părintele e om serios, dar n-am încredere. E un om sfânt, dar nu știe să bea. Și în cine nu bea până când cade sub masă eu n-am încredere... Numai cine cinstește băutura, numai ăla înțelege, numai ăla poate să ierte omul de păcate...”⁸

⁶Tudor Teodorescu-Braniște, *Fundătura Cimitirului No.13*, Ed. Adevărul, București, 1932, p.66.

⁷ Carol Ardeleanu, *Diplomatul, tăbăcarul și actrița*, Ed. Romcart, București, 1994, p.189

⁸ Teodor Mazilu, *Bariera*, Ed. Tineretului, București, 1961, p.138.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

Băutul în scop recreativ este recurent și în proza contemporană. În plus, descoperim aici și o dimensiune socială, statutară. Adi și Alberto, care compun un cuplu homosexual aparent straniu (primul este un intelectual rafinat, iar cel de-al doilea, un interlop ratat) în peisajul decrepit al Ferentarilor, bat cârciumile cartierului, mergând mai ales la Boieru și la Zeicani. Invariabil, Adi, doctorandul în manele, le „face o bere” interlocutorilor ocazionali, oameni ai locului. Valoarea la care se ridică consumația prezintă o importanță deosebită; o sumă prea mică lăsată pe masă îl poate compromite pe consumator: „Îmi dai 50, să am și eu banul meu de buzunar – și am răspuns îți dau 20, îți ajunge; și el a zis ce să fac eu cu 20? Aia-s bani de Pepsi, io-s șmecher bă, mă fac de răs cu 20 de lei.”⁹ Când ajung – incidental – la terasele din centrul orașului, comportamentul celor doi se schimbă diametral. Nesimțindu-se în largul lor decât în cartier sau – cei mai răsăriți – în cluburile fițoase de manele (cum este vestitul Balkan, locul de petrecere al „cremei” interlope bucureștene, care nu-și permite să se „afișeze” oriunde), majoritatea așa-numiților „cocalari” își trădează nesiguranța printr-o atitudine stridentă, agresivă, total nepotrivită contextului: „[...]Alberto a tunat la ospătar mai ad-o bere, că mă-mbăt și-ți fac belele – iar ospătarul, un gras, s-a încruntat și s-a făcut că nu-l aude; m-a spart de răs. Dar Alberto, care nu se dădea bătut cu una, cu două, a continuat, ospătar, vino în viteză, că mă-mbăt și-ți dau în freză; abia atunci ospătarul, cu o figură înțepenită, a trântit o bere în fața consumatorului, dar n-a avut curaj să comenteze nimic.”¹⁰

Consumul băuturilor alcoolice în paginile despre periferia industrială bucureșteană, zugrăvită de scriitorii pentru care dimensiunea ideologică primează, este abordat dintr-o cu totul altă perspectivă Aici, cârciuma devine cel mai adesea locul de pierzanie al lumpenilor abrutizați, care-și beau și ultimul bănuț. Nevoiași, încovoiați de greutate, aceștia își pierd aici și ultima fărâmă de umanitate. Este o realitate exploatată masiv de romanul european al secolului al XIX-lea, care i-a preocupat de timpuriu pe naturaliștii și sămănătoriștii noștri. „Pentru oamenii aceștia, vinul și berea nu sunt băuturi. Lor le trebuie ceva puternic, să simtă biciuirea mușchilor și a organelor frânte de greutatea poverilor.”¹¹ Acest preambul al întâmplărilor care compun teribilul roman *Periferie* de Constantin Barcaroiu descrie cât se poate de sugestiv falia creată între consumul recreativ al băuturilor (de obicei cu un conținut de alcool mai scăzut – bere și vin –, specific locuitorilor mahalalelor, oameni cu un statut ceva mai ridicat, cu aspirații orășenești) și cel autodestructiv (de „tării” ieftine – consumate cu predilecție de proletariatul din periferii și de cei aflați la marginea societății). Proza finalului de secol XIX a adaptat rapid lecțiile naturaliste la realitatea noastră urbană încă nefinisată. Se creează încă de pe acum un mit al infernului socio-uman periferic. Băutura este privită exclusiv ca flagel, sursă a celor mai atroce crime și a decăderii umane. Alcoolul nu mai este, de această dată, un stimulent al convivialității, un ferment al incluziunii sociale, ci un drog care face suportabile frustrările unei existențe mizere, marcată de permanente eșecuri (financiar, profesional, erotic etc). Majoritatea oropsiților care, seară de seară, umplu cârciumile de la marginea Bucureștilor, sunt în mare

⁹ Adrian Schiop, *Soldații. Poveste din Ferentari*, Ed. Polirom, Iași, 2013, p.201.

¹⁰ Adrian Schiop, *op.cit.*, p.89.

¹¹ Constantin Barcaroiu, *op.cit.*, p.19.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

parte învinși ai vieții, robii unei existențe mecanice, golite de sens. Jaloanele acestei existențe mizere sunt fabrica, crâșma și locuința săracă. Alcoolului este pentru ei un ingredient indispensabil rezistenței în fața vicisitudinilor, o supapă prin care conștiința răului și a urâteniei vieții se estompează, lăsând să pătrundă uitarea și visul compensator. Ca și alte narcotice însă, alcoolul consumat în exces potențează stările negative, exhibând pornirea către depresie sau agresivitate. Majoritatea actelor de violență (bătăi, crime, certuri) se petrec sub imperiul beției, așa cum erotismul ia, de cele mai multe ori, forma violului: „Trei jumătăți de vin băuse omul nostru. Această băutură îi aprinsese sângele și după cum era dotat de natură cu apucături bestiale, în aceste momente deveni o curată bestie. El se apropie mai mult de frumoasa femeie, o luă în brațe, se încinse o luptă între ei și sexul frumos, sleită de puteri [*sic* – A.F.] căzu pe pat. Voi să strige, dar gura-i fu astupată cu un sărutat.

–Te voi sfâșia cu unghiile, zise ea. Ce însemnează această barbarie.

El nu răspunse nimic, cu o pasiune dobitocească îi desfăcu rochia și-i sfâșie cămașa”¹²

În romanele secolului douăzeci, binomul alcoolism-sexualitate se menține în prim-planul imaginarului literar periurban. Revenit dimineața după o noapte de beție, timp în care reflectase la atitudinea sa, până atunci ostilă, față de soție, Mitru, eroul *Periferiei* lui Constantin Barcaroiu, o găsește pe aceasta dormind. Inevitabilul act sexual se desfășoară în timp ce fetița lor, bolnavă, se stinge, în odaia alăturată, cerând puțină apă. Cei doi soți, găsiți a doua zi de babele mahalalei dormind goi, sunt ocărăți, iar moartea copilului e considerată o binemeritată pedeapsă divină. O aglomerare de situații extreme, menite să contureze imaginea coșmarescă a realității, inundă o scriere, altminteri cu certe accente expresioniste, însă de un schematism factologic superfluu. De reținut este, în ceea ce ne interesează, faptul că atât la Barcaroiu și Ardeleanu, cât și, jumătate de veac mai târziu, la Aldulescu, alcoolul eliberează patimile și impulsurile subconștientului. Potcovarul Kovaci, sosit acasă după o ședință bahică prelungită împreună cu prietenul său, Mitru, își ucide nevasta adulteră și pe amantul acesteia cu un ciocan, apoi se spânzură.¹³ De asemena, faima Bucureștilor, de oraș al pierzaniei, nu se dezmente nici în proza mahalalei. Înregistrarea aberațiilor erotice, omniprezente atât la George Mihail-Zamfirescu, cât și la Constantin Barcaroiu, revelează maniile unei umanități decăzute, în special sub povara alcoolismului, până la ultimele trepte.

Muncitor o perioadă la Policolor, Radu Aldulescu descrie, mergând până la detalii infinitezimale, atât procesul tehnologic, cât și sisifca încordare în lupta cu recipientele cântărind zeci și sute de kilograme. De asemenea, înfățișează tehnicile de preparare a unor băuturi alcoolice cu un înalt grad de toxicitate, din componentele aflate la îndemână (*Amantul Colivăresei*). Disperarea, abrutizarea, hoția, mica șmecherie menită să asigure un debușeu într-un regim exterminator, acestea sunt trăsăturile clasei muncitoare din ultimul deceniu comunist. Nu există, nu trebuie să ne facem vreo iluzie, nicio speranță pentru acești indivizi asupra cărora se efectuează un experiment de proporții. Muncitorii nu urmăresc decât să „păcălească” (nu să-

¹² Panait Macri, *Omorul din strada Soarelui sau Asasinii Mariei Popovici*, Editura Tipo-Litografiei Naționale Ascher-Klein, 8 fascicule, 1885 p.4-5

¹³ Constantin Barcaroiu, *op.cit.*, p.89-90.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

și trăiască) anii, în măsura în care își simt sabotată propria calitate umană. Gâtul îmbâcsit de vapori de motorină și de fum trebuie spălat zilnic cu alcool. Unii (de fapt majoritatea, ne sugerează autorul) reușesc să se adapteze acestei vieți. Alții cedează și se sinucid. Frații lui Mite sunt un inginer alcoolic și un emigrant în America, a cărui descindere în patrie este un eveniment colosal pentru familie, prieteni și cunoștințe. Cu toții se îngrămădesc în garsoniera din blocul muncitoresc, unde beau până la suprasaturație băuturi tari și ieftine din comerț. Acesta este, în înfrigații ani '80, în care localurile se închid la ora 10, modul cel mai comun de a sărbători evenimentele familiale sau simplele întâlniri cu prietenii.

Romanele periferiei, în care întâlnim destui topoi apți să coaguleze în jurul lor câmpul ficțional (maidanul, groapa de gunoi, fabrica, mașinăriile etc.), duc lipsă de o imagine-simbol a distrugerii prin intermediul alcoolului, așa cum era, de exemplu, memorabilul alambic care, la Zola, trona pe podiumul aflat în fundul crășmei, cuptor al unei alchimii satanice. Absența acestui simbol poate părea cu atât mai curioasă, cu cât aproape că nu există roman al periferiei bucureștene în care efectele alcoolului să nu constituie un subiect de reflecție, iar cârciuma – un topos periurban incoturnabil. Explicația stă, probabil, chiar în varietatea interpretărilor care i s-au dat. Evidențiat mai degrabă cu scop pitoresc și documentar în scrierile pionierilor prozei noastre din secolul al XIX-lea, văzut apoi ca drog recreativ, vehicul al convivialității, dar și al abuliei și iresponsabilității (la I.L. Caragiale și continuatorii lui, precum și în ficțiunile mahalalei bucureștene mai noi), viciu și flagel social (în romanul naturalist ante și interbelic), drog compensatoriu (în prozele periferiei industriale, de la Carol Ardeleanu la Radu Aldulescu), consumul băuturilor alcoolice acoperă un spectru simbolic deosebit de amplu și dificil de redus la o perspectivă unică.

BIBLIOGRAPHY:

- *Pionierii romanului românesc*, antologie, text stabilit, note și prefață de Ștefan Cazimir, București, Editura pentru Literatură, 1962
- Ardeleanu, C., *Diplomatul, tăbăcarul și actrița*, București, Editura Romcart, 1994
- Aldulescu, Radu, *Amantul Colivăresei*, București, Ed. Nemira, 1994
- Barcaroiu, Constantin, *Periferie*, București, 1941
- Celarianu, Mihail, *Polca pe furate*, Craiova, Ed. Scrisul românesc, 1983
- Macri, Panait, *Omorul din strada Soarelui sau Asasinii Mariei Popovici*, Editura Tipografiei Naționale Ascher-Klein, 8 fascicule, 1885
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de roman*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2008
- Mazilu, Teodor, *Bariera*, București, Ed. Tineretului, 1961
- Sârbu, Georgiana, *Istoriile periferiei. Mahalaua în romanul românesc de la G.M. Zamfirescu la Radu Aldulescu*, București, Ed. Cartea românească, 2009
- Schiop, Adrian, *Soldații. Poveste din Ferentari*, Iași, Ed. Polirom, 2013.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

- Stănoiu, Damian, *Camere mobilate*, Bucureşti, Ed. Evenimentul, 1990
- Teodorescu-Branişte, Tudor, *Fundătura Cimitirului No.13*, Bucureşti, Ed. „Adevărul”, 1932
- Zamfir, Mihai, *Discursul anilor '90*, Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1997